

A felszólító mondatok szerkezete*

1. B e v e z e t é s . – Dolgozatom célja a felszólító mondatok szórendi és szerkezeti sajátosságainak feltárása, olyan elemzés megfogalmazása, amely magyarázatot ad a lehetséges mondatszörendekre.

A felszólító mondatok elemzése során az első és legfontosabb kérdés az, hogy mi hordozhatja a felszólító jelentést a mondatban. A második fejezetben be fogom mutatni, hogy noha a legkézenfekvőbb megoldás az lenne, hogy a felszólító mód jele idézze elő a felszólító jelentést, ez nem tartható. A felszólító módnak tulajdonított *-j* jel ugyanis nemcsak a felszólító mondatokban jelenhet meg. A harmadik fejezetben bemutatom, hogy a nemzetközi szakirodalom a mondat legfelső szintjén, a CP projekcióban veszi fel a felszólító operátort a mondatszerkezetben. Amellett érvelek, hogy a magyarra nézve ez a feltevés nem áll. A magyar mondatok kapcsán azt javaslom, hogy a felszólító operátort egy külön ImpP projekcióban vegyük fel. A dolgozat negyedik fejezetétől az egyes felszólító mondat típusok szerkezetét vetem vizsgálat alá. Az ötödik fejezetben rátérek a tiltó mondatok sajátosságaira. Ebben a részben azt fogom bemutatni, hogy az imperatív operátor szükségszerűen nagyobb hatókörű, mint a mondatban megjelenő mondat- vagy fókusztagadás. Ez a magyarázata annak, hogy az imperatív operátor hatókörében a tagadószó *ne*-ként realizá-

* Köszönettel tartozom dolgozatom két lektorának, KUGLER NÓRÁNAK és BÁNRÉTI ZOLTÁNNAK, hogy értékes észrevételeikkel segítették a munkám.

lódik. A hatodik fejezetben olyan mondatok elemzését fogom bemutatni, amelyekben a fókusz a felszólító ige után jelenik meg. A dolgozat hetedik fejezetében az egyenes, 'igemódosító, ige' szórendű felszólító szerkezetet vizsgálom. Ezekben a mondatokban az igemódosítót PIÑÓN nyomán a fókuszpozícióban veszem fel. A dolgozat utolsó fejezetében összefoglalom a lényegesebb megállapításaimat, levonom a következtetéseket.

2. Mi hordozza a felszólító jelentéstartalmat a mondatban? – A felszólító mondatok vizsgálata során az első megválaszolendő kérdés az, hogy a mondatban mi hordozhatja a felszólító jelentést. A legkézenfekvőbb megoldást az nyújtaná, ha a felszólító mód jelét tennék felelőssé a sajátos jelentéstartalom kialakulásáért. Amint látni fogjuk, ez a javaslat a valóságban nem állja meg a helyét.

A problémát az jelenti, hogy a felszólító mód *-j*-je nem csak felszólító mondatokban fordulhat elő.

- (1) *Felszólítalak, hogy menj el.*
- (2) *Megparancsolom, hogy menj haza.*
- (3) *Nem kell, hogy elmenjen.*
- (4) *Lehetetlen, hogy elmenjen.*

A fenti négy példamondat mindegyikében megtalálható a felszólító módnak tulajdonított *-j* jel. Azonban ha alapos vizsgálat alá vetjük a példamondatokat, megfigyelhetjük, hogy bennük a módjel jelentése különböző.

A magyar grammatikákat három csoportra oszthatjuk az alapján, hogy milyen igemódokat feltételeznek a magyar nyelvben.

Az első csoportba azok a nyelvtanok tartoznak, amelyek a következő három igemódot különböztetik meg: kijelentő, felszólító és feltételes mód. Ide sorolható például SIMONYI ZSIGMOND „Tüzetes magyar nyelvtan történeti alapon” (1895) című munkája (TMNy.) vagy a TOMPA JÓZSEF szerkesztette „A mai magyar nyelv rendszere” (1961–62) (MMNyR.), illetve a „Magyar grammatika” (2003) (MGr.) oldalain sem találkozhatunk más igemóddal. Ezek a munkák a *-j* módjel funkcióinak vizsgálata során kitérnek arra, hogy a *-j* módjel nemcsak imperatívusi funkcióban jelenhet meg.

A nyelvtanok második csoportjába azok a munkák tartoznak, amelyek a meglévő három igemódot kibővítik egy negyedikkel, nevezetesen a kötőmóddal. Többek között PATAKI PÁL figyelt fel rá 1984-ben, hogy a kötőmód hiányzik a magyar grammatikákból. (Már PATAKI előtt is foglalkoztak a mellékmondati „felszólító móddal”. HADROVICS 1969-ben funkcionális szempontból vetette vizsgálat alá az ilyen típusú összetett mondatokat, bár nem tulajdonított jelentőséget annak, hogyan nevezzük a módjelet. PRILESZKY 1974-ben pedig már bevonta munkájába a kötőmód fogalmát.)

PATAKI megállapította, hogy azok a mondatok, melyek első ránézésre azonos módjelet tartalmaznak, korántsem bírnak mindig ugyanazzal a jelentéssel, és a szerkezetükben is megfigyelhetők eltérések. Vizsgálat alá vetette a mellékmondatban megjelenő kijelentő-, kötő- és felszólító módot. Felismerte, hogy az összetett mon-

datokban alárendelt mellékmondatként nemcsak felszólító tagmondat található, hanem megvan a nyelvünkben a franciához hasonlóan a kötőmód is. „A magyar nyelvtanokban az igemódok leírása távolról sem kielégítő” – írta. „A csak mellékmondatokban megjelenő, a valóságban végbe nem menő folyamatot jelző kötőmód fel nem ismerése azzal magyarázható, hogy formája az igekötő nélküli igék esetében egybeesik a felszólító módú alakkal:

(5) *Arra kértelek, hogy daloljál.*

(6) *Nem tűröm, hogy daloljál.* (PATAKI 1984: 217)

PATAKI felhívja a figyelmet rá, hogy a kötőmódú és a felszólító módú alárendelt mellékmondatok szerkezete jól elkülöníthető egymástól. Felszólító tagmondat esetén megfordul az igekötő-ige sorrend, és a *hogy* kötőszó elhagyhatóvá válik a tagmondat elejéről. Ezzel szemben a kötőmód esetén megmarad az igekötő-ige sorrend, és a *hogy* kötőszó elhagyásával a mondat agrammatikus lesz:

(7) *Felszólítalak, hogy menj el.*

(8) *Felszólítalak, menj el.*

(9) *Nem kell, hogy elmenj.*

(10) **Nem kell, elmenj.*

A grammatikák ezen csoportjába tartozik még például az „Új magyar nyelvten” (2003), illetve TÓTH ENIKŐ két tanulmánya (A magyar kötőmódról, 2003; Az alárendelt mellékmondatbeli kötő-, ill. felszólító módról, 2005).

A grammatikák harmadik csoportjába már kevesebb tanulmány sorolható, mint az előző kettőbe. FARKAS DONKA 1992-es írásában kijelentő, feltételes és kötőmódot feltételez a magyar nyelvben. FARKAS tényként kezeli, hogy a morfológiában nem felszólító mód, hanem kötőmód létezik, és a felszólító jelentést a szintaxisban egy felszólító operátor váltja ki. (Annak, hogy FARKAS a *-j* jelet nem a felszólító mód jeleként, hanem kötőmódjelként azonosítja, többek között az az oka, hogy a legtöbb nyelvben a felszólító mód csak második személyben és főmondati pozícióban állhat, vagyis a nyelvek többségében a felszólító mód ragozási paradigmája hiányos.)

A tanulmány amellet foglal állást, hogy összetett mondatok esetén a főmondati predikátum szemantikai tulajdonságai határozzák meg a mellékmondat módját. FARKAS szemantikailag motiválja, hogy a felszólító operátor kötelezően kötőmódú igealakot szelektál. (A cikk részletes tárgyalására nem térek ki a dolgozatomban, ugyanis a témája elsősorban a szemantika tudományterületéhez köthető. FARKAS összefüggést teremt a szemantika, a morfológia és a szintaxis között.)

HEGEDŰS RITA 2004-ben megjelent munkájában FARKAShoz hasonlóan szintén ezt a három igemódot különbözteti meg a magyar nyelvben.

FARKAS (1992) és HEGEDŰS (2004) nyomán magam is azt feltételezem, hogy a morfológia szintjén kötőmódról beszélhetünk, míg a felszólítást a szintaxisban kódoljuk. Ha összevetjük a felszólító mód és a kötőmód ragozási paradigmáját, azt figyelhetjük meg, hogy morfológiájuk tökéletesen egybeesik. A gazdaságosság

elvének értelmében nincs szükség két olyan mód felvételére, amelyek alaktana maradéktalanul megegyezik. Mivel a felszólító mondatnak speciális a jelentése és inverz a szórendje, joggal feltételezhetjük, hogy a felszólítás kiváltója egy felszólító operátor jelenléte a mondat szerkezetben. Ennek az operátornak a hatására fordulhat meg az igekötő-ige mondatszórend, és kaphatja meg a mondat a felszólító jelentést.

A felszólító mondatokban tehát a felszólító jelentéstartalom meghatározott formai jegyekkel jár együtt: kötőmódú az ige, megfordul az igekötő-ige szórend¹, tagadás esetén a *nem* alakváltozat helyett a *ne* jelenik meg, illetve beágyazott mondat esetén elhagyható a *hogy* kötőszó. Elemzésemben mindezt egy a szerkezetben megjelenő láthatatlan felszólító operátor lesz a felelős.

3. Felszólító mondatok a generatív nyelvelméletben. – Dolgozatom ezen fejezetében azt fogom bemutatni, hogy a nemzetközi szakirodalom hogyan vélekedik a felszólító mondatok szerkezetéről, hol helyezi el a mondat szerkezetben a felszólító jelentés kialakulásáért felelős felszólító operátort. Mint látni fogjuk, a szakirodalom (RIVERO–TERZI 1994; PLATZACK–ROSENGREN 1998; POTSDAM 2007) által javasolt szerkezetbe nem helyezhetők bele a magyar felszólító mondatok. A legfontosabb kérdés, amelyikre mindhárom tanulmány kitér, hogy hol található a felszólító jegy az egyes nyelvek mondat szerkezetében. Mindhárom úgy gondolják, hogy a mondat szerkezet élén, a CP projekcióban található a felszólító operátor. Az pedig, hogy ez a jegy erős, azaz látható módon magához vonzza az igét, vagy gyenge, a nyelvek parametrikus tulajdonsága.

A magyarban a felszólító ige nyilvánvalóan nem emelkedik C-be, a kötőszó helyére, hiszen a felszólító mondatokban az ige fölött állhat mondattagadás, fókusz és fókusztagadás, illetve mindhárom egyaránt – tehát azt a lehetőséget, hogy a C-nek erős, az igét magához vonzó felszólító jegye volna, eleve kizárhatjuk. Vö.:

- (11) *Csak János menjen haza!*
- (12) *Csak János ne menjen haza!*
- (13) *Ne csak János menjen haza!*
- (14) *Ne csak János ne menjen haza!*

Amennyiben az ige a legmagasabb szerkezeti pozícióba (a C fejbe) mozogna, a fent leírt négy mondat agrammatikus lenne a magyarban.

További ellenérvként szolgál a hatóköri pozíciók vizsgálata. Azokban a nyelvekben (ilyen például az angol), amelyekben a tiltó ige akár látható módon, akár rejtve, C pozícióba kerül, a mondatban megjelenő kvantor kötelezően kisebb hatókörű lesz, mint a tagadás:

¹ A 7. fejezetben olyan mondatokat fogok bemutatni, amelyben a szórend semleges marad. Feltelesen a felszólító mondatok közé sorolom ezeket a mondat típusokat is, noha jelentésük eltér az inverz szórendű változatoktól.

- (15) *Don't you believe every rumor!*
 ne te higgy minden híresztelést
 'Ne higgy el minden híresztelést!'
 a) 'Ne minden híresztelést higgyél el!' NEG > MINDEN
 b) '*Semmilyen híresztelést ne higgy el!' MINDEN > NEG
- (16) *Don't you play football for many years!*
 ne te játssz futballt sok évig
 a) 'Ne sok évig futballozz!' NEG > SOK
 b) '*Sok évig ne futballozz!' SOK > NEG

Ennek oka könnyen belátható, ugyanis az angol mondatban a tiltó ige olyan magas szerkezeti pozícióba kerül, hogy a mondatban megjelenő kvantor nem tud fölé mozogni (akár rejtetten, akár nyíltan), és így nem tud felette hatókört felvenni. Ezzel szemben a magyarban mindkét hatókör előállítható:

- (17) *Ne nézz meg sok filmet!* NEG > SOK
 (18) *Sok filmet ne nézz meg!* SOK > NEG

Ha a magyar felszólító mondatokban az igét a C fejbe mozgathatnánk, akkor nem lenne előállítható a fent leírt két hatókör (17, 18).

Még egy érv hozható a CP projekcióban megjelenő gyenge, az igét magához vonzani nem képes felszólító operátorjegy ellen. A felszólító beágyazott mondatokban elhagyható a *hogy* kötőszó. (Ha felszólító a tagmondat, az elejéről elhagyható a *hogy* kötőszó, azonban ez fordítva nem igaz: ha elhagyható a kötőszó, a tagmondat nem feltétlen felszólító.)

- (19) *Felszólítalak, hogy menj el.*
 (20) *Felszólítalak, menj el.*

Ezzel szemben például a *kell* által szelektált mellékmondatokban nem hagyható el a kötőszó:

- (21) *Nem kell, hogy hazamenj.*
 (22) **Nem kell, hazamenj.*

Feltételezésem szerint ez a jelenség arra utal, hogy nem a CP projekció hordozza az [imp] jegyet, ezáltal válik elhagyhatóvá a kötőszó a felszólító tagmondatok éléről. A főmondati predikátum szelekciós megkötése egy másik projekcióra, az ImpP-re irányul.

A dolgozat következő részében megvizsgálom a magyar felszólító mondatok szerkezetét, és egy elemzési javaslatot teszek.

4. A 'Menj haza!' típusú mondatok szerkezete. – Mivel a felszólító mondatokban megfordul az igekötő-ige sorrend, azaz nemsemleges szó-

rendű lesz, OLSVAY (2000), illetve É. KISS (2008) alapján az igekötő elé vitt igének helyet biztosító non-neutrális frázis feltételezésével válnak elemezhetővé e mondatok. Az alábbi szerkezetet tulajdonítom nekik:

- (23) *Menj haza!*
 (24) [_{NNP} [_{NN'} Menj [_{PredP} haza [...]]]]!
 (25) *Csak János menjen haza!*
 (26) [_{FP} Csak János [_{NNP} [_{NN'} menjen [_{PredP} haza [...]]]]]]!
 (27) *Csak János ne menjen haza!*
 (28) [_{FP} Csak János [_{NegP} ne [_{NNP} [_{NN'} menjen [_{PredP} haza [...]]]]]]]]!

OLSVAY mondataiban a non-neutrális frázis szükségszerűen egy operátor hatókörében áll. Az általa bemutatott példákban a tagadás vagy a fókusz hatókörében jelent meg a NNP.

A (25) és (27) példamondatban van fókusz vagy tagadás, ami előhívhatja a non-neutrális frázist, azonban a (23) mondatban első ránézésre nem található operátor. Ez esetben felmerül a kérdés, hogy a (23) példamondatban mi váltotta ki a NNP megjelenését és a frázis megjelenésével az igekötő-ige sorrend megfordulását. Feltételezésem szerint a felszólító mondatok esetén egy fonológiailag üres imperatív operátor az, amely előhívja a NNP-t. Amint ezt a dolgozat első részében bemutatam, a felszólító jelentést ez az operátor fogja előidézni a mondatokban, és ennek hatókörében az ige kötőmódú kell, hogy legyen. Vagyis az imperatív operátor kötőmódú igét szelektál.

- (29) *Menj haza!*
 (30) [_{ImpP} 0 [_{Imp'} [_{NNP} [_{NN'} Menj [_{PredP} haza [...]]]]]]!

A felszólító mondatok ezen típusának elemzése nem okoz fennakadást az eddigi ismereteink birtokában. A dolgozat további részeiben olyan mondatokat mutatok be, amelyek bonyolultabb felszólító szerkezeteket képviselnek.

5. A tagadó felszólító (tiltó) szerkezet. – Ebben a fejezetben a felszólító mondatok tagadó változatáról lesz szó. Az első dolog, ami feltűnik, az a tagadószó. Vessük össze a különféle módú tagadó szerkezetek tagadószavát:

- (31) *Nem csak János megy haza.*
 (32) *Csak János nem megy haza.*
 (33) *Ha nem csak János menne haza, akkor...*
 (34) *Ne csak János menjen haza!*
 (35) *Csak János ne menjen haza!*

A fenti mondatokban azt láthatjuk, hogy szemben a kijelentő és a feltételes mondatokkal, a felszólító mondatokban a *nem* partikula helyett *ne* található. Ha összehasonlítjuk a tagadószónak ezt a két alakváltozatát, azt kapjuk, hogy pusztán alakilag térnek el egymástól, szemantikailag viszont nem, sőt a mondatban is ugyan-

azt a pozíciót foglalja el mindkét alakváltozat. Mindezek alapján azt kell gondolnunk, hogy a *ne* a *nem* tagadósónak az imperatív operátor hatókörében megjelenő alakváltozata. Ez a jelenség is alátámasztja, hogy a felszólító mondatokban szükséges egy a non-neutrális frázis felett megjelenő imperatív operátor. (A *ne* alakváltozat nemcsak az imperatív operátor hatókörében jelenhet meg. *Ne* tagadósót találunk a különféle főmondati predikátumok által szelektált kötőmódú mellékmondatokban és az óhajtó mondatokban is. Összefoglalva: ha a mondat szerkezet tartalmaz felszólító operátort, akkor a *nem* alakváltozat helyett kötelezően a *ne* jelenik meg, azonban a *ne* alak nem csak a felszólító operátor hatókörében jelenhet meg.)

Miután két érvet is láttunk az imperatív operátor bevezetése mellett (előhívja a NNP-t, és hatókörében a *ne* tagadósó jelenik meg), most azt kell meghatároznunk, hol is helyezkedik el ez az operátor a mondat szerkezetben. Az első érvenként azt mondtam ki, hogy a non-neutrális frázis szükségszerűen egy operátorral kapcsolódik össze, annak hatására jelenik meg a mondat szerkezetben, vagyis az ImpP valahol a NNP felett fog elhelyezkedni. Nézzük meg elsőként, mi történik, ha közvetlenül a NNP felett vesszük fel:

(36) *Csak János menjen haza!*

(37) [_{FP} Csak János [_{F'} [_{ImpP} [_{Imp'} [_{NNP} [_{NN'} menjen [_{PredP} haza [...]]]]]]]]]]!]

Azonban ha mondattagadást feltételezünk a mondatban, akkor a szerkezet a következőképp alakulna:

(38) **Csak János nem menjen haza!*

(39) *[[_{FP} Csak János [_{F'} [_{NegP} nem [_{ImpP} [_{Imp'} [_{NNP} [_{NN'} menjen [_{PredP} haza [...]]]]]]]]]]]]!]

Es esetben a tagadósóból nem lesz *ne* alakváltozat, ugyanis a *nem*-nek a felszólító operátor hatókörében kell állnia ahhoz, hogy a *ne* alakváltozatot vehesse fel. Ennek függvényében a következőképp kell módosítanunk az elemzést:

(40) *Csak János ne menjen haza!*

(41) [_{FP} Csak János [_{F'} [_{ImpP} [_{Imp'} [_{NegP} ne [_{NNP} [_{NN'} menjen [_{PredP} haza [...]]]]]]]]]]!]

Ezekben a példamondatokban még nem merül fel azzal kapcsolatban ellentmondás, hogy az imperatív operátor a FP projekció alatt helyezkedik el, és ott veszi fel a hatókörét. A magyar nyelvben azonban kétféle tagadás létezik a nemsemleges mondatokban. Az egyik a (41) példamondatban bemutatott mondattagadás, a másik pedig a fókusztagadás (42):

(42) *Nem csak János megy haza.*

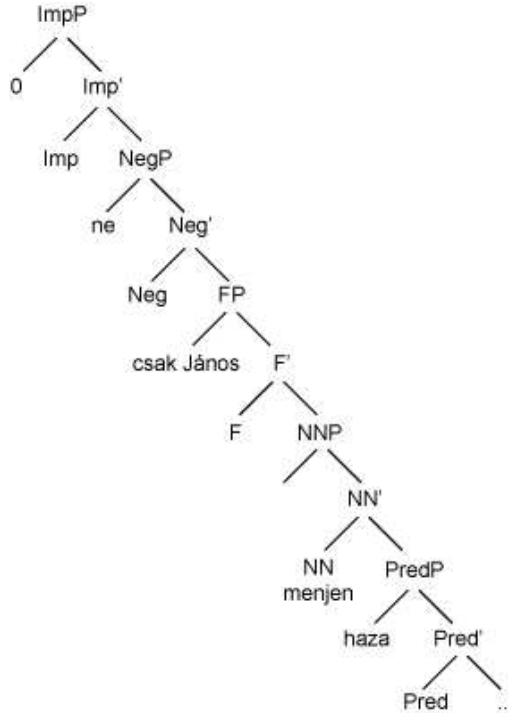
A felszólító mondatok esetén a tagadósónak az imperatív operátor hatókörében kell elhelyezkednie, hogy a megfelelő alakváltozat jelenhessen meg a mondatban. Vagyis, ha az ImpP a fókusz alatt lenne, a következő agrammatikus szerkezetet is létre tudná hozni:

(43) **Nem csak János menjen haza!*

(44) * $[_{NegP} \text{nem} [_{FP} \text{csak János} [_{F'} [_{ImpP} [_{Imp'} [_{NNP} [_{NN'} \text{menjen} [_{PredP} \text{haza} [...]]]]]]]]]]]]]]!$

Ebben a mondatban ugyanis a NegP nem esik az ImpP hatókörébe, így a *nem* tagadószóból nem lesz *ne*. Ezek alapján azt kell gondolnunk, hogy az imperatív operátor a FP és a nála nagyobb hatókörű NegP felett helyezkedik el, a következőképpen:

(45) *Ne csak János menjen haza!*

Mielőtt továbblépnék egy következő problémakör megoldására, összefoglalom az eddig leírtakat. A felszólító mondatok elemzése mindössze abban különbözik a többi nemsemleges mondatétól, hogy a felszólító mondatokban van egy imperatív operátor, amelynek hatókörében – a fókuszon és tagadáson túl – megjelenik a non-neutrális frázis. (OLSVAY 2000 elméletét továbbgondolva, a non-neutrális frázis fejpozíciójába mozgatott ige nem csak a tagadójegyet és a fókuszjegyet ellenőrizheti, hanem a felszólító jegyet is.)

A láthatatlan felszólító operátor hatókörében az ige kötőmódú kell, hogy legyen, és a tagadószó *ne*-ként realizálódik. Ahhoz, hogy a tagadósónak ez az alakváltozata jelenjen meg a mondatokban, a fókusztagadás feletti szerkezeti pozícióban kell elhelyeznünk az ImpP projekciót, ugyanis ebben az esetben fog mind a fő-

kusztagadás, mind a mondattagadás az imperatív operátor hatókörébe esni. A felszólító mondatokban az igealak a non-neutrális frázis fejébe mozog.

6. A '(Ne) menjen csak János haza!' típusú szerkezetek. – A probléma, amelynek a megoldására ebben a fejezetben vállalkozom, nemcsak a felszólító mondatok sajátja, a többi modalitású és igeidejű mondatban éppúgy megjelenhet. A problémát következő mondat típusok okozzák:

(46) *Ne menjen csak János haza!*

(47) [_{ImpP} [_{NegP} Ne [_? menjen_i [_{FP} csak János [_{F'} ti² [_{NNP} [_{NN'} ti [_{PredP} haza [...]]]]]]]]]]]]]]]]!]

(48) *Menjen csak János haza!*

(49) [_{ImpP} [_? Menjen_i [_{FP} csak János [_{F'} ti [_{NNP} [_{NN'} ti [_{PredP} haza [...]]]]]]]]]]]]]]]]!]

A fentebb javasolt elemzés, mi szerint az ige a non-neutrális frázis fejébe mozog, amely a PredP projekció felett helyezkedik el, ezzel megoldótni látszik. Ebben a két mondatban ugyanis az igeek elhagyják a helyüket, és egy fentebbi pozícióba mozognak. Az a kérdés, hogy hova is mozognak pontosan, és milyen okból hagyják el a helyüket.

Javaslatom szerint minden olyan operátor alatt, amely képes NNP-t engedélyezni, állhat egy külön non-neutrális frázis, melynek megjelenése opcionális. (Szemantikai/pragmatikai különbség van a *Menjen csak János haza!* és a *Csak János menjen haza!* típusú mondatok között. Ez a különbség az, amely előidézheti, hogy az ige egy fentebbi NNP pozícióban ellenőrizhesse a nemsemleges mondatokra jellemző jegyeit. A szemantikai/pragmatikai különbség még tisztázásra vár.)

Vagyis a NegP alatt közvetlenül felvehetünk egy újabb non-neutrális frázist:

(50) *Ne menjen csak János haza!*

(51) [_{ImpP} [_{NegP} Ne [_{NNP} [_{NN'} menjen_i [_{FP} csak János [_{F'} ti [_{NNP} [_{NN'} ti [_{PredP} haza [...]]]]]]]]]]]]]]]]!]

Tételezzük fel azt, hogy egy NN fejen az igeának legalább egy operátorjegyet ellenőriznie kell. Ez például egy tagadást, fókusz és felszólítást tartalmazó mondat esetében lehetőséget nyújt akár arra, hogy az ige mind a tagadó, mind a fókusz, mind az imperatív jegyét ugyanabban a NN fejezőzéban ellenőrizze, mint (52)-ben, akár arra, hogy a tagadó és a fókusz jegyeket külön NN fejezőzéban ellenőrizze, mint (50)-ben.

(52) *Ne csak János menjen haza!*

(53) [_{ImpP} [_{NegP} Ne [_{FP} csak János [_{NNP} [_{NN'} menjen [_{PredP} haza[...]]]]]]]]]]]]]]]]!]

A felszólító mondatokban az imperatív operátor alatt található NNP-be mozoghat fel az ige:

² A *t* az elmozgatott ige korábbi helyét jelöli a szerkezetben.

(54) *Menjen csak János haza!*

(55) [_{ImpP} [_{NNP} [_{NN'} Menjen]_i [_{FP} csak János [_{F'} ti [_{NNP} [_{NN'} ti [_{PredP} haza [...]]]]]]]]]]]]!]

Felmerül azonban a kérdés, hogy ha az ige ellenőrizheti külön NNP projekciókban a különböző operátorjegyeit, miért nem jó az (56) mondat:

(56) **Menjen ne János haza!*

A tagadás „sziget” volta (negative island) jól ismert jelenség a generatív szintaxisban; a tagadó projekció univerzálisan gátolja az igemozgatást. Ennek értelmében az (56) alatti mondatban az ige azért nem mozoghat egy fentebbi NNP fejpोजicioiba, mert a fókusztagadás gátolja a mozgatást.

7. E g y j e l ö l t s z e r k e z e t. – Ebben a fejezetben egy sajátos szórendű felszólító mondattípussal foglalkozom. Mint látni fogjuk, az igemódosító az ige előtt marad, habár a mondatnak nemsemleges szórendet kellene felvennie a benne található elemek (felszólító operátor, tagadás) alapján.

(57) *Hazagyere!*

(58) *Megedd nekem a vacsorád!*

(59) *Meg ne idd a vizet!*

Gondoljuk át a következő mondatok jelentését!

(60) *Gyere haza!*

(61) *Hazagyere!*

(62) *Ne gyere haza!*

(63) *Haza ne gyere!*

Azok a mondatok más hangulati értékűek, amelyekben az igemódosító megelőzi az igét, azonban a két mondat jelentése közti szemantikai/pragmatikai különbség még tisztázásra vár.

Elemzésemben a VM-V szórendű felszólító mondatokban a VM fókuszpozícióba kerül. Ennek megfelelően a VM kapja a főhangsúlyt is. Ez az elemzés nem előzmények nélküli. CHRISTOPHER PIÑÓN (1991) is foglalkozott olyan magyar mondatokkal, amelyekben az igemódosító fókuszpozícióban áll. (Csak feltételesen fogadom el a PIÑÓN által javasolt elemzést, ugyanis egy ellenérv hozható fel az elméletével szemben. Ha az ige előtti fókuszpozíció ki van töltve, akkor az ige után is állhat fókusz: *Csak János evett csak a tortából*. Azonban a felszólító ige előtti igekötő nem engedélyez ige utáni fókusz: **Meghívj csak egy vendéget!*, **Aztán megbukjatok csak egy tárgyából!* Ez a jelenségkör további kutatásokat igényel.)

PIÑÓN a cikkében a tagadó mondatok kétféle szórendjét vizsgálta (l. PIÑÓN 1991: 246).

(64) *Nem megyek be a lakásba.*

(65) *Be nem megyek a lakásba.*

PIÑÓN azt állítja, hogy a (65) típusú mondatokban az igekötő a fókuszpozícióban áll. Azzal érvel, hogy ilyen típusú mondatokban az igemódosító elé nem kerülhet (másik) fókusz:

(66) *Mari be nem ment a lakásba.*

(67) [_{TOPP} Mari [_{FP} be [_{NegP} nem [_{NNP} [_{NN'} ment [_{PredP}...[a lakásba]]]]]]].

(68) **CSAK Mari be nem ment a lakásba.*

(69) *_{FP} *CSAK* Mari [_{FP} be [_{NegP} nem [_{NNP} [_{NN'} ment [_{PredP}...[a lakásba]]]]]]].

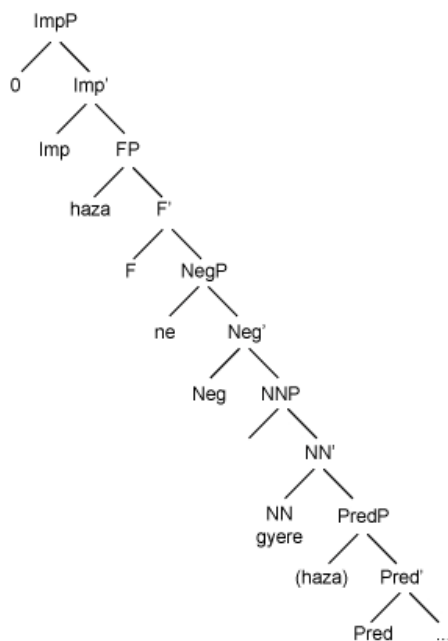
(70) **MARI be nem ment a lakásba.*

(71) *_{FP} *MARI* [_{FP} be [_{NegP} nem [_{NNP} [_{NN'} ment [_{PredP}...[a lakásba]]]]]]].

(72) **KI be nem ment a lakásba?*

(73) *_{FP} *KI* [_{FP} be [_{NegP} nem [_{NNP} [_{NN'} ment [_{PredP}...[a lakásba]]]]]]]?

PIÑÓN felfigyelt a cikkében arra is, hogy ez a jelenség előfordulhat a felszólító mondatok esetén is. Elemzését követve az ilyen mondatoknak az alábbi szerkezetet tulajdonítom:

8. Összefoglalás. – Dolgozatomban a felszólító mondatok szórendi és szerkezeti sajátosságaival foglalkoztam; olyan elemzési javaslatot tettem, amely magyarázatot adott a lehetséges mondatzórendekre. FARKAS (1992) nyomán mellett érveltem, hogy a felszólító jelentést egy felszólító operátor váltja ki a mondatban. Azt javasoltam, hogy ezt az operátort a tagadó projekciók (NegP-k) fölött, egy

ImpP projekcióban kell felvennünk, hiszen, amint azt érvekkel is alátámasztottam, a felszólító operátornak szükségszerűen nagyobb hatókörűnek kell lennie, mint a mondatban megtalálható tagadásnak. A felszólító operátor hatókörében jelenhet meg a *nem* tagadószó *ne* alakváltozata. Ugyanakkor az imperatív operátor helye nem lehet a CP projekció, hiszen nem mindig maximális hatókörű.

A felszólító mondatok problémaköre ezzel a dolgozattal még nincs lezárva. Dolgozatom révén azonban közelebb kerültünk a felszólító mondatok szórendi sokféleségének magyarázatához és szerkezeti felépítésük feltárásához.

Kulcsszók: kötőmód, nem-semleges mondatok, nem-semleges szerkezet, felszólító jelentés, ImpP projekció, felszólító módjel, felszólító operátor.

A hivatkozott irodalom

- FARKAS, DONKA 1992. Mood Choice in Complement Clauses. In: KENESEI ISTVÁN – PLÉH CSABA, *Approaches To Hungarian*. 4. JATE, Szeged, 207–24.
- HADROVICS LÁSZLÓ 1969. A funkcionális magyar mondattan alapjai. Akadémiai Kiadó, Bp.
- HEGEDŰS RITA 2004. Magyar nyelvtan – Formák, funkciók, összefüggések. Tinta Könyvkiadó, Bp.
- É. KISS KATALIN – KIEFER FERENC – SIPTÁR PÉTER 2003. Új magyar nyelvtan. Osiris Kiadó, Bp.
- É. KISS KATALIN 2008. Tagadás vagy egyeztetés? *Magyar Nyelv* 129–43.
- OLSVAY CSABA 2000. Formális jegyek egyeztetése a magyar nemsemleges mondatokban. In: BÜKY LÁSZLÓ – MALECZKI MÁRTA szerk., *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei IV*. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 119–51.
- PATAKI PÁL 1984. A francia subjunctif és a magyar kötőmód. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 15: 207–18.
- PIÑÓN, CHRISTOPHER 1991. Presupposition and the syntax of negation in Hungarian. *Chicago Linguistic Society, Part Two: The Parasession on Negation*. CLS, Chicago, IL. 246–62.
- PLATZACK, CHRISTER – ROSENGREN, INGER 1998. „On the subject of imperatives: A Minimalist account of the imperative clause”. *Journal of Comparative Germanic Linguistics* 3: 177–224.
- POTSDAM, ERIC 1998. *Syntactic Issues in the English Imperative*. Garland, New York.
- POTSDAM, ERIC 2007. Analysing Word Order in the English Imperative. In: WIM VAN DER WURFF ed., *Imperative Clauses in Generative Grammar*. John Benjamins, Amsterdam, 251–72.
- PRILESZKY CSILLA 1974. A felszólító módú mellékmondat néhány kérdéséről. In: IMRE SAMU – SZATHMÁRI ISTVÁN – SZÜTS LÁSZLÓ szerk., *Jelentéstan és stilisztika. A Magyar Nyelvészek II. Nemzetközi Kongresszusának előadásai. Nyelvtudományi Értekezések* 83. Akadémiai Kiadó, Bp., 473–5.
- RIVERO, MARÍA LUISA – TERZI, ARHONTO 1995. The Imperatives, V-movement, and logical mood. *Journal of Linguistics* 31: 301–32.
- TÓTH ENIKŐ 2003. A magyar kötőmódról. *Magyar Nyelvjárások* 41: 617–26.
- TÓTH ENIKŐ 2005. Az alárendelt mellékmondatbeli kötő-, ill. felszólító módról. In: SINKOVICS BALÁZS szerk., *LingDok4*. SZTE, Szeged, 175–93.

The structure of imperative sentences

This paper aims to propose a structural description of Hungarian imperative sentences that predicts their word order possibilities. I argue that imperative meaning is not carried by the morpheme *-j*, traditionally identified as the imperative suffix, because *-j* can also appear in non-imperative sentences. I attribute the imperative meaning to a covert Imp operator. The generative literature locates the imperative operator in the CP projection. I will show that, in Hungarian, this view is untenable. I assume that in the Hungarian sentence Imp heads an ImpP. Imp requires a verb supplied with a subjunctive morpheme in its scope; it triggers V-movement across the verbal particle; it causes the negative particle to be realized as *ne* instead of the regular *nem*; and it licenses the omission of the complementizer *hogy* in embedded clauses.

Keywords: subjunctive, non-neutral sentences, non-neutral phrase, imperative meaning, ImpP projection, imperative feature, imperative operator.

VARGA DIÁNA